

Οι συγγραφείς ανοίγονται στον κόσμο

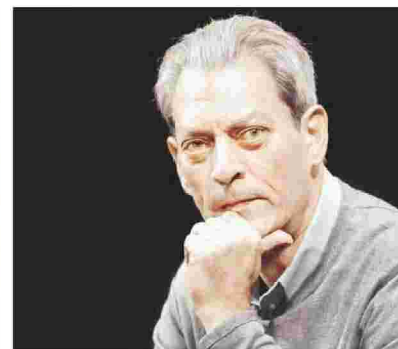
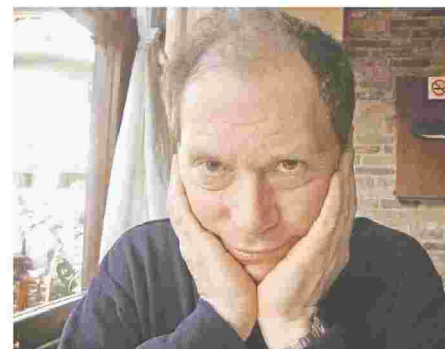
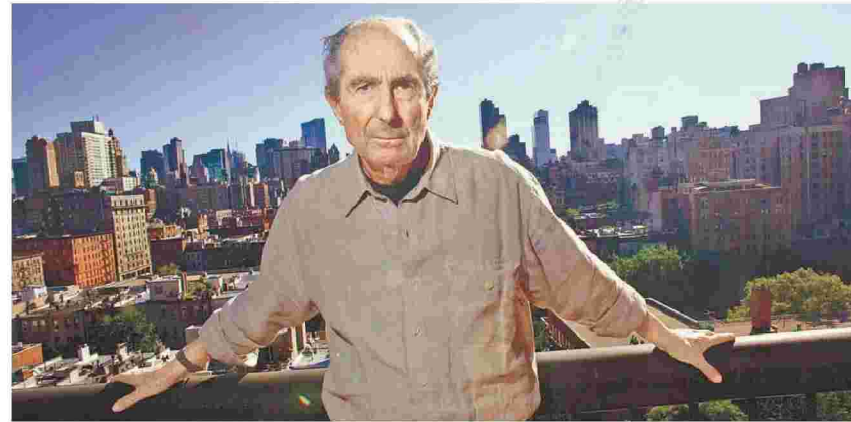
Τέσσερα μη μυθοπλαστικά κείμενα των Φίλιπ Ροθ, Δημοσθένη Κούρτοβικ, Πολ Οστερ και Γιάννη Κιουρτσάκη

Του ΚΩΣΤΑ ΚΑΤΣΟΥΛΑΡΗ*

Είναι οι συγγραφείς «πνευματικοί άνθρωποι»; Το ερώτημα φαντάζει ρητορικό, αλλά δεν είναι. Οι συγγραφείς — με αυτό τον όρο εννοούνται εδώ, περιοριστικά, οι λογοτέχνες — δεν μπορούν, ούτε και οφείλουν, να παρέχουν στην κοινωνία μια στατική εικόνα της εποχής, να νοουθετούν τον λαό, διακινώντας πολιτικά ή κοινωνικά μανιφέστα, να απαντούν με ένα «ναι» ή με ένα «όχι» σε πραγματικά ή φανταστικά διλήμματα, αποδεχόμενοι εμμέσως τη γλώσσα και τη λογική που ορίζει τον δημόσιο διάλογο. Οι συγγραφείς, αντιθέτως, μπορούν κι οφείλουν να υπηρετούν πρώτα απ' όλα την τέχνη τους — τέχνη κοινωνική, πολιτική και ανθρωπιστική εκ της στάσεώς της — προσφέροντας όχι κόσμους διαφυγής από την «πραγματικότητα» αλλά εναλλακτικές θεώσεις της ζωής, της κοινωνίας και της Ιστορίας. Διαβάζοντας, κάτω από αυτό το πρίσμα, τα μη μυθοπλαστικά βιβλία τεσσάρων πεζογράφων, δύο Αμερικανών (κατά σύμπτωση Εβραίων που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στο Νιούρκ, στο Νιου Τζέρσεϊ) και δύο Ελλήνων (κατά σύμπτωση γκάγκαρων Αθηναίων), αντιλαμβάνεται κανείς ότι η ταυτότητα «συγγραφέας» δεν είναι κοστούμι που το φοράς και το βγάζεις αναλόγως ποιον έχεις απέναντί σου ή ποια ερωτήματα σου θέτει, αλλά συνολική στάση ζωής, ένας τρόπος να υπάρχεις, να μιλάς, να τοποθετείσαι απέναντι στα ερωτήματα. Ο συγγραφέας έχει μονάχα ένα κοστούμι, κι αυτό είναι το δέρμα του.

Στην εποχή της εικόνας

Ο Φίλιπ Ροθ είναι ένας από τους διασημότερους πεζογράφους παγκοσμίως, ενώ και στη χώρα μας έχει βρει εδώ και χρόνια το κοινό του. Στην πρόσφατη εκδοθείσα συλλογή κειμένων υπό τον τίτλο «Διαβάζοντας τον εαυτό μου και άλλους» (μτφρ. Κατερίνα Σκινά, εκδ. Πόλις), που περιλαμβάνει άρθρα, συνεντεύξεις, κείμενά του από τις απαρχές της πορείας του, πίσω στα τέλη της δεκαετίας του '50, έως και στα μέσα του 1980, ο αναγνώστης θα βρει όλο τον στοχαστικό πλούτο που κάνει τον Ροθ σπουδαίο πεζογράφο: πιστή στις δυνάμεις της τέχνης του και προσήλωσε στη στόφα της (λέμε ιστορίες με όχημα «καρακτήρες», αναζητούμε το σωστό ύφος και τόνο, ώστε το έργο να «κοινωνήσει τον εαυτό του όσο πιο ολοκληρωμένα γίνεται, σύμφωνα με τις προθέσεις του»)· καμία παραχώρηση σε εξωλογοτεχνικές ερμηνείες (οι απαντήσεις του στις «μομφές» ότι αυτοβιογραφείται είναι αριστοτεχνικές, μάθημα γραφής από μόνες τους)· πρόδηλη κι εκπεφρασμένη αγάπη

Ο Φίλιπ Ροθ (επάνω), ο Δημοσθένης Κούρτοβικ (κάτω αριστερά), ο Πολ Οστερ (κάτω δεξιά) και ο Γιάννης Κιουρτσάκης (δεξιά) καταθέτουν την άποψή τους για τον ρόλο του συγγραφέα.

Η ταυτότητα «συγγραφέας» δεν είναι κοστούμι που το φοράς και το βγάζεις αναλόγως ποιον έχεις απέναντί σου ή ποια ερωτήματα σου θέτει, αλλά συνολική στάση ζωής, ένας τρόπος να υπάρχεις, να μιλάς, να τοποθετείσαι απέναντι στα ερωτήματα.

για άλλους λογοτέχνες (το κείμενό του για τον Κάφκα είναι συγκλονιστικό, ειδικά τη στιγμή που «γλιστράει» στη μυθοπλασία)· δημόσια αναγνώριση συγκαιρινών ομοτεχνών του (τα κείμενά του για τους Άλαν Λέλτσικ, Μίλαν Κούντερα και Φρεντερίκα Γουάγκμαν είναι δηλωτικά του συνδυασμού γενναιοδωρίας και κριτικής οξύνοιας που διαθέτει)· αγωνία για ακρίβεια στην έκφραση, σταλάντευτη επιμονή στην αναζήτηση της σωστής λέξης.

Ταυτόχρονα, εκφράζει τους φόβους του για την αποδυνάμωση του μυθιστορισμού στην εποχή της εικόνας (παραινέτια π.χ. ότι όπου βρεθεί, ακόμη κι ανάμεσα σε συγγραφείς, περισσότερο μιλάνε για ταινίες παρά για βιβλία). Το γεγονός ότι έκτοτε κάμποσα βιβλία του έχουν μεταφερθεί στον κινηματογράφο είναι ίσως δηλωτικό της πρωτοκαθεδρίας της λογοτεχνίας αλλά ενδεχομένως να αποτελεί επίρρωση των φόβων του ότι τελικά όλα τα «καταπίνει» το νέο μέσο. Τελικά, όμως, η πεζογραφία παραμένει το υψηλότερο ιδανικό: «Ένα από τα ισχυρότερα κίνητρα προκειμένου να συνεχίσει να γράφω μυθιστόρημα είναι μια αυξανόμενη καχυποψία απέναντι στις «θέσεις» —

και σε αυτές συμπεριλαμβάνω και τις δικές μου. [...] Συχνά αισθάνομαι πως δεν ξέρω πραγματικά για τι πράγμα μιλάω παρά μόνο όταν σταματώ «να μιλάω» γι' αυτό και παρακώσω τα πάντα μέσα στις λεπίδες της μυθοπλαστικής μηχανής, για να αλεστούν και να δημιουργήσουν κάτι άλλο, κάτι που σίγουρα δεν είναι «θέση», αλλά που μου επιτρέπει να πω, όταν πλέον τελειώσω, «λοιπόν, ούτε αυτό είναι ό,τι εννοούσα — αλλά το πλησιάζει!» (σ. 91).

Διαβάζοντας «τους άλλους»

Ο Δημοσθένης Κούρτοβικ διαβάζει κυρίως «τους άλλους», στη συλλογή με δοκίμια και κριτικές του που έχουν δημοσιευτεί στην εφημερίδα «Τα Νέα» τη δωδεκαετία 2002-2013 και κυκλοφόρησαν πρόσφατα με τον τίτλο «Η νοσταλγία της πραγματικότητας» (εκδ. Εστία), αλλά κοιτάζοντας πιο προσεκτικά τα κείμενά του, ιδιαίτερα τα δοκίμια, διαπιστώνει κανείς ότι το εγχείρημά του είναι πολύ πιο ευρύχωρο. Και πράγματι, είτε τα βάζει με τις μεταμοντέρνες «ευαισθησίες» είτε εκθέτει τη βαρεμάρα που του προκαλούν πλέον τα «καλά βιβλία» είτε επιχειρεί να ερμηνεύσει τη θριαμβευτική επάνοδο της λεγό-

μενης «λογοτεχνίας των τεκμηρίων» στο δοκίμιο που δάνεισε τον τίτλο στη συλλογή, η σκέψη και η γραφή του ακτινοβολούν, όπως κι αυτή του Ροθ, πίστη στην απελευθερωτική δύναμη της λογοτεχνίας, όταν αυτή δεν στρέφεται στον εαυτό της σαν το φίδι που δαγκώνει την ουρά του. Με τα δικά του λόγια: «Αγαπά τη λογοτεχνία και πιστεύω, ίσως κάπως ρομαντικά, πως είναι η περιεκτικότερη μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης. Αλλά ακριβώς επειδή η σχέση μου μαζί της είναι η σχέση ενός που γράφει ο ίδιος, η μελέτη του μηχανισμού της δεν με κάνει να ξεχνώ το «επέκεινά» της, εκείνο το εξωκειμενικό στοιχείο από το οποίο θεωρούμενο το λογοτεχνικό έργο αποκτά νόημα» (σ. 9). Καταλήγοντας, τριάντα σελίδες παρακάτω, στο εξής ανοικτό ερώτημα: «Μήπως τα ερεθίσματα για έναν αναστοχασμό της λογοτεχνίας γύρω από τη φύση της, τις λειτουργίες της και τις δυνατότητές της έρχονται σήμερα απ' έξω, απ' αυτό που ακόμη δεν έχει αφομοιώσει η λογοτεχνία?».

«Δεν λένε πάντα αλήθεια»

Ο Πολ Οστερ έγινε ευρύτερα γνωστός με το προγραμματικά αυτο-

βιογραφικό βιβλίο του «Η επιπόηση της μοναξιάς» (μτφρ. Σταυρούλα Αργυροπούλου, εκδ. Μεταίχμιο). Με αφορμή τον θάνατο του πατέρα του Σάμουελ Οστερ, έρχεται ξανά αντιμέτωπος με την απόμακρη, σχεδόν αλληγορική μορφή ενός άνδρα που δεν τον γνώρισε ουσιαστικά ποτέ και που υπήρξε ξένος ακόμη και για τους κοντινούς του. Ήταν όμως τα πράγματα μόνο έτσι; Καθώς ερευνά, νέα γεγονότα που αφορούν την πόλωνικη καταγωγή εβραϊκή οικογένεια έρχονται στην επιφάνεια και εξηγούν σε μεγάλο βαθμό την κρυψινοία και την επιφυλακτικότητα του πατέρα. Όσο όμως οι αφηγήσεις για το παρελθόν σωρεύονται, ο νεαρός Πολ, συγγραφέας εν τη γενέσει του, διαπιστώνει: «Οι επιλογές μου είναι περιορισμένες. Μπορώ να διατηρήσω τη σιωπή μου ή να μιλήσω για πράγματα που δεν μπορούν να εξακριβωθούν. Αν μη τι άλλο, θέλω να εκθέσω τα γεγονότα, να τα παρουσιάσω όσο γίνεται πιο ντόμπρα και να τα αφήσω να πουν τα ίδια ό,τι έχουν να πουν. Αλλά ακόμα και τα γεγονότα «δεν λένε πάντα την αλήθεια». Αντισυμβατικά και συνάμα ερεθιστικά ανακάλυψη για τον νέο — τότε — συγγραφέα.

Η γλώσσα είναι το φυλακτό

Αφψη τελευταίο το βιβλίο του Γιάννη Κιουρτσάκη «Γυρεύοντας στην εξορία την πατρίδα σου» (εκδ. Πατάκη) όχι επειδή ο προβληματισμός γύρω από τη συγγραφική τέχνη και τη θέση του συγγραφέα στον σύγχρονο κόσμο δεν είναι σε πρώτο πλάνο, αλλά κυρίως χάρη σε αυτό το «σου» στην κατάληξη του τίτλου που μαρτυρά την έγνοια μιας άμεσης απεύθυνσης. Και πράγματι: σε αυτό το χειμαρρώδες και συνάμα οργανωμένο βιβλίο, ο Κιουρτσάκης ανασυνθέτει μια σειρά από προβληματισμούς που τον έχουν απασχολήσει και στο παρελθόν (για τον λαϊκό πολιτισμό, για τον Σεφέρη κ.ά.), και που, συνοψίζοντας, αφορούν τη συνάντηση της αρχαϊκής Ελλάδας με τη νεωτερική της όψη, κι άρα, στη συγκυρία, τη σχέση μας με την Ευρώπη, τους Ευρωπαίους, τα παραμορφωτικά γυαλιά μέσα από τα οποία τους βλέπουμε και μας βλέπουν. Στόχος του είναι να κάνει μια παρέμβαση βάζοντας στο «τραπέζι» την αμφιθυμία, την απόγνωση, την ένταση που έχει δημιουργήσει η οικονομική κρίση, με όλες τις μακροχρόνιες εκκρεμότητες, πολιτισμικές και ιστορικές, που αναδείχθηκαν μαζί της. Το ύφος και η γλώσσα είναι προφορικά, αλλά με ζωντάνια που αντλεί από όλο το εύρος της νεοελληνικής, κι όχι από λεκτικούς αυτοματισμούς του συρμού. Στον Κιουρτσάκη, όπως και στους άλλους τρεις συγγραφείς, η φωνή που μας μιλάει και επιθυμεί να μας παρασύρει στον κόσμο της δεν είναι απλώς μια λειτουργία που αρθρώνει επιχειρήματα, δεν απηχεί το μονόχορδο κρώξιμο του κήνσορα (βλ. «πνευματικός άνθρωπος») αλλά τη μελωδική λαλιά του θεράποντα, ο οποίος τη στιγμή που μιλάει για κάτι, την ίδια στιγμή φροντίζει να φέρνει στο προσκήνιο και το αντίθετό του. Οι συγγραφείς, μας λένε αυτές οι φωνές, δεν είναι παντογνώστες αλλά πάσχοντα υποκείμενα, πλάνητες στον λαβύρινθο του κόσμου, που φέρουν μαζί τους, σαν φυλακτό, τη σχεδόν θρησκευτική προσήλωσή τους στις ποιητικές και ζωογόνες δυνάμεις της γλώσσας.

* Ο κ. Κώστας Κατσουλάρης είναι συγγραφέας. Τελευταίο του βιβλίο η συλλογή διηγημάτων «Νυχτερινό ρεύμα» (εκδ. Πόλις).